

УДК 94:352.07(=411.16)(477.83/.86)«1918/1924»

**САМОУПРАВЛІННЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ СХІДНОЇ
ГАЛИЧИНИ: ВІД ТРАДИЦІЇ ДО МОДЕРНУ
(1918–1924 РР.)**

**LOCAL SELF-GOVERNMENT OF THE JEWISH
NATIONAL MINORITY OF EAST GALICIA: FROM
TRADITION TO MODERNIZATION (1918–1924)**

Скокова Н. Д.,

аспірантка, Український католицький
університет (Львів, Україна),
e-mail: nadiaskokova@email.ua

Skokova N. D.,

postgraduate student, Ukrainian
Catholic University (Lviv, Ukraine),
e-mail: nadiaskokova@email.ua

Проаналізовано процес зміни представництва єврейської меншини в місцевих органах влади. Акцент зроблено на поетапному здобутті впливу сіоністами серед традиційного єврейства та причини їхньої перемоги у місцевих виборах 1924 року.

Ключові слова: Єврейські національні ради, асимілятори, сіоністи, ортодокси.

The article analyzes the process of changing the representatives' core in local authorities. The accent was made on the analysis of Zionist influence growth among locals. Also the author highlights main reasons of election winning in 1924 by nationalists.

Keywords: Jewish National Councils, assimilators, Zionists, Orthodox.

Постановка проблеми. Питання повоєнного регулювання суспільно-політичного життя єврейської меншини Східної Галичини було важливим у двох значеннях. Перш за все ці процеси на локальному рівні свідчать про зміну у національній свідомості та початок формування масового національного руху. Також підтримка сіоністської партії стала початком для активного розвитку різних ініціатив, що сприяли національному відродженню.

Аналіз історіографії. Історія єврейської національної меншини Східної Галичини не була спеціальним предметом жодного дослідження в історіографії. Це питання частково піднімалось у фундаментальній праці польського сіонізму Езрую Мендельзоном у порівняльній перспективі існування євреїв у різних частинах відновленої Польщі [15]. Окремі аспекти політичної інтеграції місцевих органів самоврядування висвітлені у праці В. Яворського [16].

Метою статті є аналіз суспільно-політичних процесів, їхніх головних суб'єктів, впливу на національну свідомість єврейської меншини та результатів діяльності сіоністів у перші роки повоєнного періоду (1918–1924).

Виклад основного матеріалу. Національний рух єврейської меншини у Східній Галичині був представлений різними сіоністськими течіями. Найбільш впливовою були загальні сіоністи, Крайова сіоністська організація Східної Галичини (КСО). Завдячуючи своїй активній політичній діяльності протягом Світової війни і у перші повоєнні роки, вони зуміли змінити

соціальну репрезентацію у місцевих органах влади, витіснивши асиміляторів та ортодоктів. Результати цих змін дали основу для ефективного впровадження власну політичну програму на протязі наступних років.

По завершенню Світової війни для єврейських політичних партій у Східній Галичині репрезентативними інституціями були Єврейські національні ради (ЄНР), а згодом кагали. Вони забезпечували основу для реалізації політичних програм відповідно до діючого законодавства.

Із розпадом Австро-Угорщини австрійські сіоністи з метою захисту національних прав створювали ЄНР по всій території імперії. Їх першим рішенням було проголошення нейтральності у українсько-польському конфлікті за Галичину. Деяким ЄНР вдалось видавати власну тижневу газету для інформування місцевого населення, а ще вони просували активну культурно-освітню програму, їх підтримували місцеві євреї. Також почали відкриватись перші курси для підготовки майбутніх вчителів івриту.

Всі ЄНР у Східній Галичині були створені сіоністами, тому було вирішено, що на протязі 3 місяців мали відбутися місцеві вибори [3, s. 3]. За результатами виборів весною 1919 року діючий склад ЄНР, де переважали сіоністи було підтверджено [15, p. 96]. ЄНР сприймалися як інституція, що виконувала представницького органу [15, p. 105]. Всі ЄНР проіснували до кінця червня 1919 р. Протягом своєї діяльності вони намагались забезпечити безпеку місцевим євреям, закладали єврейські школи та організували курси вивчення івриту та єврейської історії [1, s. 4].

Після ліквідації ЄНР польською адміністрацією як нелегальних інституцій, активісти з ЄНР перейшли до складу кагалів [4, s. 5]. Від цього часу почалась їхня боротьба за демократизацію кагалу, який вже давно втратив підтримку і довіру серед населення.

Існування ЄНР мало визначне місце в історії сіоністського руху у Східній Галичині. Створені восени 1918 року, на хвилі розпаду Австро-Угорської імперії національні ради були єдиним представництвом єврейської меншини на регіональному і міжнародному рівнях. Не менш важливу роль ЄНР виконали у популяризації сіоністської ідеології в регіоні – як показав досвід, Світова війна та її наслідки були важливими факторами мобілізації національної свідомості у середовищі традиційного єврейського суспільства. І більш того, активна участь представників КСО у цих надпартійних інституціях дала хорошу базу підтримки їхньої ідеології.

У відновленій Польщі питання управління єврейською меншиною вирішилось згідно Декрету Підсудського від 7 лютого 1919 року. Визнаною формою єврейського самоврядування вважалась єврейська гміна (або «кагал»). Вона мала виключно релігійні функції, хоча і розширені: релігійна рада могла не лише провадити релігійну діяльність, а й культурно-освітню в рамках релігійного виховання.

Декрет було прийнятий для території колишньої Конгресової Польщі, а його розширення на воеводства Помор'я, кресів та Малопольщі тривало аж до 1927 року. Тому правовий статус єврейських гмін у Східній Галичині тривалий час не був вирішений і цим самим провокував постійні дискусії як в єврейському середовищі, так і в парламентарному.

Оскільки юридично за кагалом закріпився статус релігійної інституції, на цьому фоні протягом всього міжвоєнного періоду відбувалися тривалі дискусії – польський уряд відмовлявся розширити права єврейської меншини. Польські політичні кола, від ендеків до ППС, погоджувалися – державні ресурси не мають витрачатися на єврейські національні цілі [15, р. 15].

Іншу точку зору на єврейське управління мали сіоністи. Релігійних функцій для них було недостатньо. Тому, загальні сіоністи наголошували на розширенні функцій кагалу і перетворення його разом із приватною системою освіти, в національний осередок, який буде регулювати питання ширшого характеру. Ці кагали мали забезпечувати рівні права єврейській меншині на основі персональної, а не територіальної автономії – в такій формі як її гарантували уряди ЗУНР, Східної України та Литви. Противники розширення повноважень гміни називали це спробою створити «державу в державі».

Однак, якщо аналізувати місце і важливість єврейського самоуправління (кагалів) на колишніх російській та австрійській територіях, то можна зрозуміти, що галицькі і варшавські сіоністи мали різний історичний досвід і уявлення функціонування і роль єврейської гміни. Справа у тому, що після 1867 року, австрійські євреї були активними суб'єктами адміністративного урядування. Імперські закони Австрії надавали їм право на обмежене самоуправління. У той же час, кагал, як суспільний інститут в Королівстві польському був скасований у 1844 році, і відновлений німецькою адміністрацією лише в 1916 році із обмеженими релігійними функціями.

Львівські сіоністи вважали, що ця інституція мала відповідати історичній традиції єврейського кагалу, який існував тут раніше – мати не лише релігійну, а й фіскальну і судову функції. Поряд із тим, сіоністи вимагали ввести нововведення – демократизувати гміни, забезпечивши загальне виборче право [2, s. 1].

Із цього стає зрозуміло, що місце, роль і важливість кагалу як інституції для варшавських сіоністів і львівських – була різною. КСО вбачала в гміні задовільну форму автономії, яка при необхідній демократизації стала б осередком національно-культурного життя євреїв у Польщі. Тоді як варшавські сіоністи не мали досвіду широкого управління кагалом, і вимагали безпосередньої автономії.

Проблема невизначеного статусу єврейських гмін у Східній Галичині була врегульована лише у 1928 року. Цей весь час польський уряд здійснював контроль над гміною через призначеного

урядовця–наглядача в кожному місцеву інституцію. Поряд із тим, єврейська гміна стала беззаперечним полем політичної боротьби між ортодоксами, асиміляторами та сіоністами.

Ортодокси намагалися зберегти традиційний характер гміни із її існуючою структурою та способом формування. Загальні сіоністи вбачали в цьому свого роду олігархію та вимагали демократизації.

З іншого боку свій вплив у кагалі намагалися утримати полонізовані євреї, асимілятори. Хоча у 1920–ті роки тенденції до асиміляції в єврейському середовищі занепадають і стають дедалі помітнішими, вони не зникають зовсім. Крім того, асиміляторське середовище Галичини і Конгресової Польщі різнилось – помітнішого впливу зазнали саме галицькі євреї, як наслідок панування польської бюрократії в австрійський період. В той же час в Конгресовій Польщі полонізація не мала таких важливих осередків які були в Галичині – в цій частині Польщі бюрократія, світська освіта тривалий час велися російською мовою. Однак тут не було помітного прошарку російськомовного населення щоби відбулася реальна асиміляція [15, р. 21].

Зміна у структурі кагалів відбулась під час перших повоєнних виборів до місцевих органів влади. Можливість провести у 1924 році вибори до єврейських гмін вважалась заслугою Єврейського клубу, тоді як асимілятори намагалися відтермінувати вибори якнайдалі [7, s. 1]. Очевидно, вони розуміли, що значної підтримки серед виборців їхня політика вже не мала. Незважаючи на урегулювання кордонів Польщі, невирішеними залишалось чимало справ, в тому числі і проведення виборів до кагалів, які за словами сіоністів вже 8 років знаходилися в стані стагнації.

Незважаючи на те, що у 1919 році сіоністи після ліквідації СНР перейшли до активу єврейських гмін, їхня частка в цих інституціях залишалася доволі малою. Так у Львові із 30 активних членів гміни, лише 5 були сіоністами.

Сіоністам вдалося домовити з урядом про проведення виборів у 1924 році. Однак за їхніми словами ці вибори могли забезпечити лише мінімум справедливості [7, s. 1]. І все тому, що вибори пройшли за старим виборчим законодавством, яке опиралось на куріальну систему. Згідно цієї форми голосування право голосу втрачала більшість євреїв, які не могли подолати податковий бар'єр.

Сіоністи усвідомлювали, що їхній політичний рух став масовим, розуміли несправедливість таких виборів та оголосили їх недемократичними. Їхнє головне гасло було у відродженні кагалу на демократичних засадах [8, s. 1], зміні законодавства та забезпеченні загального виборчого права [5, s. 2].

Однак навіть при куріальній системі результати голосування змогли змінити склад гмін – асимілятори втратили свої позиції практично у всіх місцевостях. Цьому були свої причини: кагал не виконував належно своїх повноважень тривалий проміжок часу.

Таким чином, за результатами виборів у всій Польщі асимілятори втратили свою перевагу у місцевих органах управління. Щодо виборів у Східній Галичині, то абсолютна більшість підтримала кандидатів із національного списку, який був сформований і просувався сіоністами. Приклад єдиного національного списку в Східній Галичині став показовим для всіх єврейських гмін Польщі: тут на місцевих виборах вдалося не лише усунути асиміляторів від управління, а й забезпечити єдину політичну програму, якої не було у більшості регіонах Польщі.

Результати виборів принесли сіоністам перемогу у більшості місцевостей: у Львові вони отримали 80% голосів [6, s. 1], у Стрию – 70% [9, s. 1], в Тернополі із 24 місць сіоністи отримали 20 [10, s. 2], в Станіславові – 84% [13, s. 5] та в Коломиї – 70% [11, s. 3]. Боротьба асиміляторів проявилася у тривалому, однак безплідному оскарженні результатів виборів – у Львові та Станіславові на протязі 7 місяців новий склад єврейської гміни не був сформований через постійні апеляції представників ортодоксії і асиміляторів [12, s. 1–2, 13, s. 5].

Отримати перевагу у кагалі була важливою через ряд причин. Незважаючи на те, що у міжвоєнний період єврейська гміна мала обмежені функції, які зводилися до вирішення релігійних і культурно–освітніх рішень, ця інституція була важливою з точки зору як влади, як і єврейського населення. Отримати доступ до управління кагалу значною мірою означало продовжувати історичну традицію єврейського самоуправління, цим самим мати прямий контакт із населенням. У Східній Галичині, де на відмінну від Конгресової Польщі кагал існував завжди, він зберігав міцне символічне значення у єврейському суспільстві.

Кагал забезпечував правову діяльність в рамках політичної системи Польщі. Хоча його функції і були обмежені, проте навіть в таких умовах, сіоністам вдалося реалізувати свої плани. Політична програма галицьких сіоністів була лише ідейним полем, як має існувати сучасне єврейське суспільство. На рівні місцевих органів влади сіоністи мали повне право в рамках законодавства просувати власні проекти створення шкіл Тарбуту, бібліотек, курсів для дорослих, сільськогосподарських шкіл та піонерських ферм та поширення палестинської діяльності. Тому, ці вибори в 1924 році були важливі.

Виграш на виборах 1924 р. не змінив поведінки польської сторони в адміністративній системі. В 1927 в провінції органи влади намагалися активізувати вилучений після виборів вплив асиміляторів, незважаючи на заслуги національного руху [14].

СНР стали спробою організації єврейського суспільства у повоєнні роки. Переважаюча більшість сіоністів у їхньому складі забезпечила початок для вдалого національного відродження в краї: відбулась перша самоорганізація єврейської меншини, створювалися світські приватні школи та курси, випускалися газети. Однак, невідтримані

польською владою, СНР були ліквідовані як незаконні інституції. Продовження національної політики на після червня 1919 року продовжилось у складі кагалів – старих представницьких інституцій, де олігархічна верхівка ігнорувала потреби національного життя.

Ситуація у кагалах змінилась лише після 1924 року, коли за лобювання галицьких сіоністів вдалося провести місцеві вибори. За результатами голосування, у Східній Галичині відбулась заміна виборчого складу кагалів – практично у всіх місцевостях більшість на виборах здобули сіоністи.

Ці вибори стали визначальними у двох аспектах: відбулась заміна національного представництва єврейської меншини: замість корумпованої олігархічної верхівки, та вплив здобули сіоністи, які впроваджували власні культурні та освітні проекти, що сприяли національному відродженню.

Не менш важливим є саме розуміння того, що сіоністи як модерна політична партія, отримують підтримку на виборах. Це свідчить про безумовні зміни у національній свідомості традиційного єврейства та початок модернізаційних процесів.

Список використаних джерел

1. Chwila №7, Z Kolomyi, s.4.
2. Chwila №12, Oautonomię narodową, s.1.
3. Chwila №26, Wieściz Stryja, s.3.
4. Chwila № 313, List ze Stryja, s.5.
5. Chwila №1156, Zjazd narodowo–żydowskich mandatarynszy, s.2.
6. Chwila №1224, Do ludności żydowskiej Lwowa!, s.1.
7. Chwila №1815, O odbudowę gmin żydowskich, s.1.
8. Chwila №1838, Do ludu żydowskiego!, s.1.
9. Chwila №1854, Wynik wyborów do gmin żydowskich na prowincji, s.1.
10. Chwila №1874, Wybory do zarządu gminy żyd. W Tarnopolu, s.2.
11. Chwila №1973, Skandal wyborczy w Kolomyji, s.3.
12. Chwila №2046, Onową gminę żydowską, s.1–2
13. Chwila №2111, Zwycięstwo sprawiedli wósci, s.5.
14. 'Rezolucje polityczne i gospodarcze. Referat Dra Reicha', *Central Zionist Archives*, A14/23.
15. Mendelsohn, E., 1982. 'Zionism in Poland: the Formative years, 1915–1926', New Haven: *Yale University Press*, p.387.
16. Jaworski, W., 2002. 'Syjoniści wobec rządu polskiego w okresie międzywojennym', Sosnowiec, s.84.

* * *